

H. YUNUS APAYDIN, DIN VE FIKIH YAZILARI

(İSTANBUL: HACİVEYİSZADE İLİM VE KÜLTÜR VAKFI YAYINLARI, 2018)

KADIR GÜRLER

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Çorum Türkiye
Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Çorum, Turkey

kadiryurler@hitit.edu.tr

Orcid.org/ 0000-0002-6373-6424

MAKALE BİLGİSİ	ARTICLE INFORMATION
Makale Türü	Article Types
Kitap Değerlendirmesi	Book Review
Geliş Tarihi	Received
4 Haziran 2020	4 June 2020
Kabul Tarihi	Accepted
29 Eylül 2020	29 September 2020
Yayın Tarihi	Published
30 Aralık 2020	30 December 2020
Yayın Sezonu	Pub Date Season
Aralık	December

ATIF/CITE AS:

Gürler, Kadir. "H. Yunus Apaydın, Din ve Fıkıh Yazıları (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018)", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Journal of Divinity Faculty of Hitit University* 19/2 (December 2020), s.

1221-1227.

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Journal of Divinity Faculty of Hitit University, Çorum, Turkey. All rights reserved.

H. Yunus Apaydın, *Din ve Fıkıh Yazıları (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018)*

Abstract

This book, which we will introduce and evaluate, is a compilation consisting of scientific papers presented in various symposia on usûl al-fiqh issues and a large number of articles classified according to their subjects. In this compilation, academic articles that are considered to be useful in creating a healthy view and awareness of approaching verses and tradition are brought together. The first product of the study, which is expected to continue in a “series”, entered the publication life under the name of “Religion and Fiqh Writings”. Considering the content of the book, it is seen that, in general, many issues regarding “usûl” such as the nature of the fiqh method, the problem of method, the risks of historicity, the meaning-interpretation difference, religion-fiqh relationship, the function of the sect and the return to the sources are addressed. In the book, it is stated that the editing, main structure and content of the articles are preserved and there is no significant intervention in the main idea of the articles. However, it is also stated that soft touches, small additions and subtractions are made in a few places that are thought to be rough in terms of the final point of intellectual development.

Keywords: Fıkıh, Tradition, Authentic Meaning, Systematics of School, Necessity of Sect, Returning to the Sources.

Öz

Tanıtım ve değerlendirmesini yapacağımız bu kitap; fıkıh usulü meselelerine ilişkin çeşitli sempozyumlarda sunulan bilimsel bildiri ve çok sayıda yayımlanan makalelerin konularına göre tasnif edilmesi sûretiyle hazırlanmış bir derlemedir. Bu derlemede, naslara ve geleneğe yaklaşım konusunda sağlıklı bir bakış ve bilinç oluşturma noktasında yararlı olacağı düşünülen akademik yazılar bir araya getirilmiştir. Bir “seri/dizi” halinde devam edeceği anlaşılan seçki türü bu çalışmanın ilk ürünü, “Din ve Fıkıh Yazıları” olarak yayın hayatına girmiştir. Kitabın içeriğine bakıldığında, genel olarak fıkıh usulünün mahiyeti, yöntem sorunu, tarihselliğin riskleri, anlam-yorum farkı, din-fıkıh ilişkisi, mezhebin işlevi ve kaynaklara dönüş gibi özellikle de “usûl” konularına dair pek çok hususun ele alındığı görülmektedir. Kitapta, yazıların kurgusu, ana yapısı ve içeriğinin korunduğu, yazıların ana fikrine önemli bir müdahalede bulunulmadığı belirtilmiştir. Ancak, fikrî gelişimin geldiği son nokta açısından pürüz teşkil edebileceği düşünülen birkaç yerde

sınırlı da olsa yumuşak rötuşlar, küçük ekleme ve çıkarmalar yapıldığı da ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Sahih Anlam, Ekol Sistematiği, Mezhebin Gerekliliği, Kaynaklara Dönüş.

“Din ve Fıkıh Yazıları” isimli derleme çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

- Din-Fıkıh-Mezhep
- Anlam ve Yorum
- Fıkıh Usulü

Bu bölüm başlıkları altında; fikhî hükümlerin değişimi, dinin temsil sorunu, yöntem meselesi, mezheplerin işlevi, anlamın tespiti ve yorumlanması, sahih anlam, meşru yorum, anlam-yorum gerilimi bağlamında Kur’an metni, klasik fıkıh usulünün yapısı, işlevi, temel kabulleri, tarihselcilik gibi konular ele alınmıştır. Biz bu konuları kapsayacak şekilde “gelenek”, “sahih anlam”, “ekol sistematiği” ve “kaynaklara dönüş söylemi” çerçevesinde bir değerlendirmeyi tercih ettik. Çünkü kitabın muhtevası göz önünde bulundurulduğunda, genellikle bu noktalar doğrultusunda bir yol haritası/güzergâh belirlendiği kanaati oluştu bizde.

Gelenek; Apaydın’ın ifadesiyle “Kur’an’daki temel mesajın zaman akışı içerisinde farklı düzeylerde hayata geçirilmesinin ürünüdür”. “Farklı düzeyler” derken; İslam düşüncesinin temel alanlarını temsil eden itikat (kelam), ahlak (tasavvuf) ve amel/ibadet ve hukuk (fıkıh) kastedilmektedir. Gelenek içinde ortaya çıkan ekoller/mezhepler, Hz. Peygamber tarafından sunulan sahih anlamın, içinde yaşanan sosyo-politik şartlar dikkate alınarak yorumlanması işini gerçekleştirmişlerdir. Sözü edilen sahih anlam sabittir; ama yorum nispeten sübjektif, esnek ve değişkendir. Bu açıdan, içinde yaşanan zaman ve zemine göre yorumlanması sürecinde yorum bazen anlamın yerini tutabilir. “At yetiştirme” anlamının, “modern silahlar” olarak yorumlanması gibi.

“Gelenekle irtibatın nasıl olması” gerektiğine ilişkin Apaydın üç aşamalı bir yaklaşım teklif etmektedir: Birincisi; geçmişte olanın ne olduğunu kendi atmosferi içinde bilmektir/anlamaktır. İkincisi; gelenekte olanın, iç bağlantıları içerisinde “niçin öyle olduğunun” açıklanmasıdır. Üçüncü aşama ise geçmişte olanı, “içinde yaşadığımız zaman ve zemine nasıl taşıyabileceğimizi” düşünmek ve uygulamaktır/aktüalize etmektir. Buradan hareketle; “gelene-

ğın bütünüyle reddi” ve “geleneğin olduğu gibi bugüne taşınması” ciddi sorunlar içerecektir. O halde; geleneği anlamadan reddetmek ne kadar yanlışsa, onu olduğu hâliyle günümüz için geçerli bir hüküm gibi önermek de o kadar yanlıştır. Yapılacak şey; bugünün sorunlarını bugünün imkân ve şartları içinde, gelenekle irtibatını koparmadan çözmektir.

Apaydın’a göre, sahih anlama ulaşmada en önemli noktalardan birisi, Kur’an metninin anlamının belirlenmesinde başta Hz. Peygamber’in sünneti olmak üzere, Hz. Peygamber ve sahabe dönemlerindeki yaşanmışlıkların dikkate alınmasıdır. Bu dikkate alma; sünnetin ve dilin imkanları içerisinde anlamı netleştirerek nihaî boyutunu belirleyen bir fonksiyon icra etmesi ve Allah’ın hükmünün somut bir şekilde gerçekleştiği zemin olması itibariyle vazgeçilmezdir. Anlamın gerçekleştiği zeminin kaybedilmesinin, sahih olarak tezahür ettiği kabul edilen anlamdan uzaklaşılmasına yol açacağı düşüncesiyle tâbiun ve sonrakiler sünneti göz önünde bulundurmuşlar ve geleneğin dışına çıkmamaya özen göstermişlerdir.

Gerek dilin imkanlarına gerekse Şâri’in maksatlarına vâkıf olan Hz. Peygamber, “anlamın” ne olduğunu bildiğinden o yönde açıklama ve uygulamalarda bulunduğu için sahih anlama ulaşmada hiçbir problemle karşılaşmamaktadır. Apaydın bu noktada Hz. Peygamber dışındakilerin sahih anlamı tespitlerinin bu kadar kolay olamayacağını iki sebebe bağlamaktadır: Birincisi; dilin imkanlarına vukûf bakımından Hz. Peygamber seviyesine çıkmak başkaları için mümkün olsa bile, Şâri’in maksatlarına tam olarak nüfuz edebilmek açısından aynı seviyede olmaları imkansızdır. İkincisi ise sahih anlamı büyük ölçüde içinde taşıyan sünnetin, gerek tespiti gerekse değerlendirilmesi noktasında çeşitli sübjektif yönler bulunmaktadır. Apaydın böylesi durumlarda, ilkesi ve kuralı olan bir yöntemle göre seçme/tercih faaliyetinin gerçekleştirilmesini teklif etmektedir.

“Sahihi anlamın belirlenmesi” noktasında Apaydın’ın üzerinde durduğu önemli bir husus da anlam-yorum ilişkisidir. Şöyle ki:

Kur’an Hz. Peygamber’e; yaşayan ve anlayan bir insana indirilmiştir. Hz. Peygamber’in de tebliğ ve tebyin görevleri bulunmaktadır. Tebliğ ve tebyin açısından herhangi bir boşluğu olmayan Kur’an, anlaşılabilir ve hayata geçirilmiş bir kitaptır/hitaptır. O halde, Müslümanların önünde “Kur’an’ın anlaşılması” diye bir sorun yoktur. Çünkü böyle bir iddia, Kur’an’ın lâyıık-ı vechiyle/hakkıyla aslı sorumlusu olan peygamber tarafından ümmetine duyurulmadığı şeklinde bir içeriğe sebebiyet verebilecektir. İşte bu içerik, bir taraftan, Hz. Peygamber’in tebliğ görevinde kusurlu davrandığının düşünülmesi; diğer taraftan da orta-

da “sahih bir anlam varken Kur’an metninden yeni bir anlam çıkarılması” gibi çok tehlikeli sonuçlara yol açabilecektir. Şu halde Kur’an’a “bir peygambere inmemiş, onun tarafından açıklanmamış ve bir dönemde uygulanmamış bir kitap” muamelesi yaparak “ilk kez anlaşılacak/keşfedilecek/inşa edilecek” bir metinmiş gibi davranmak, yersiz oluşu bir yana, geleneğin önemsenmemesi/önemsizleştirilmesi anlamına da gelecektir. Zira anlam, bir kereliktir ve ne ise odur. Dolayısıyla “anlam tamamdır”. Anlamın tamam olması, “bu süreçle ilgili faaliyetlerin son bulması” anlamına gelmemektedir. Eğer anlam tamamsa, bizi sürekli olarak anlamla ilişkili tutacak entelektüel bir eylem vardır ki o da yorumdur. Sonsuza kadar sürecek olan yorum işi, değişik disiplinler tarafından yerine getirilecektir. Anlam, bir hitap/diyalog sonucunda oluştuğu için anlamın tamamlanmış ve sonlanmış olması doğaldır; ancak yorum böyle değildir. Burada sonlu olduğu ve tamamlandığı ifade edilen anlam, özellikle Kur’an’ın temel mesajına ilişkin olarak Hz. Peygamber tarafından açıklanan ve sahabe aracılığıyla da sonraki nesillere aktarılan anlamdır.

Tam da burada Apaydın’ın kafa yorulması gereken doğru sorunun, “Kur’an nasıl anlaşılmalıdır?” değil de “mevcut anlam günümüze nasıl taşınacaktır?” sorusu devreye girmektedir. Verilecek cevap ise “mevcut anlam günümüze yorum yoluyla taşınacaktır” şeklindedir. Anlam, objektiftir ve sunulmuştur; yorum ise fukahânın/ulemanın yaptığı bir şeydir; izafidir. Anlamın sübutu sonrasında anlam üzerinde yürütülen zihnî bir faaliyet olan yorum, anlamın belirlenmesi sürecinde zihnî çabanın sonucu da olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, “yorum”; muhatabın, anlamı “elde bir” sayarak mevcut anlam ekseninde/doğrultusunda, zaman ve zemin şartlarını da göz önünde bulundurarak sistematik ve metodolojik bir çerçeveden hareketle metne dışarıdan yüklediği bir şeydir. Buradaki ehemmiyetli nokta, metne dışarıdan yüklenen şeylerin meşruiyetinin, metinden anlaşılma bağli olmasıdır; kontrol mekanizması bu olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle; meşrû yorumun adresi, ekol sistematığıdır.

Apaydın ekol sistematığını “kurucu içtihat sürecinden sonra içtihat faaliyetinin, oluşmuş mezheplerin ilke ve yöntemleri çerçevesinde gerçekleşmesi” olarak tanımlamaktadır. Fıkıh problemlerin çözümünde ekol sistematığının gözetilmesinin son derece önemli olduğunu belirten Apaydın, günümüzde bu sistematığın ihmal edildiğinin, hatta değersizleştirilmeye çalışıldığının altını çizmektedir.

Apaydın’ın iddialı cümlelerinden birisi, “İslam adına geçerli beyanda bulunmanın en genel şartı, bir ekol sistematığına sahip olmak ve bu sistematik içinden konuşmaktır” cümlesidir. Ekol sistematığında, mevcut ekollerden bi-

rinin sistematığı içinden konuşulur. Burada hemen akla “Kur’an’a gitmek varken, niye kendimizi bu ekollerin içine hapsediyoruz?” sorusu gelmektedir. Bu soruyu pra(gma)tik olarak şöyle cevaplandırmaktadır Apaydın:

Ekoller, sahih anlamın mahfazası/koruyucusu konumundadır. Dolayısıyla ekol sistematığının dışına çıkılması, sahih anlamın tahrif edilmesi riskini de beraberinde getirecektir. Ekol sistematığı ise bu riske imkan vermeyecektir. Bu açıdan, sahih anlamı içinde barındırarak onun koruyuculuğunu yapan geleneğe bağlı kalmanın gereği de tartışılmaz. Ayrıca ümmetin temel doğrular/kabuller etrafında birleştirilmesi işlevini üstlenen geleneğin bypass edilmesi, radikalizm ve fundamentalizm gibi aşırılıklara da yol açabilecektir.

Ekol sistematığında, tarihsel tecrübeye üretilmiş sonuçların “olduğu gibi” günümüze taşınması değil, sahih anlamın mevcut yöntemler ve ilave modellerle yorumlanması vardır. Apaydın’a göre “eğer Müslümanlar geleceğin inşasında bir ‘aktör’ olarak rol almak istiyorlarsa, bunun tek yolu, geleceğe gelenekle yürümektir”. Bu yürüyüşün formülü ise itikadî, hukukî ve ahlakî her türlü soruna ekol sistematığı içinden çözümler üretebilmektir.

Ekol sistematığı bağlamında düşünüldüğünde, “mezhep”, tamamlanmış bir süreç olmadığından “paket program” çerçevesinde hazır/mevcut çözümler sunan değil, “üreten” bir mekanizmadır. Zira mezhepler, nasları rasyonel bir zemine oturtma sürecinin sonunda ortaya çıkmıştır. Apaydın’ın değindiği bu rasyonelliği, “bir amaca en iyi biçimde ulaşmayı sağlayacak araçları kullanmayı bilme durumu” olarak da ifade edebiliriz. O halde yapılması gereken, bu mekanizmayı yaşatmak, güncelleştirmek ve aksayan yönlerini içeriden düzeltmek suretiyle “sorun çözme ve adaleti sağlama hususunda yarıştırmaktır”.

Ekol sistematığının ihmal; geleneği ve ulemayı devre dışı bırakma gibi bir sonuca da yol açabilecektir. Böyle bir sonuç, ilgili ayet ve hadislere “istediğini söyletebilme”; ağız da dili de olmayan lafızları “istediği tarafa çekebilme” rahatlığı/hoyratlığı verecektir insana. Lafızların tahrifine fırsat vermeyecek olan ise, “sahih anlam” etrafında oluşan gelenektir. Bu geleneğin kurucu ve koruyucu disiplini, fıkihtır. Apaydın’ın deyişiyle, bu çerçevenin dışına çıkılarak yapılacak bir tefsir veya hadis açıklamasının ne derece otantik ve sağlıklı olacağı ise meçhuldür.

Bu bağlamda “mezheplerin niçin gerekli olduğu”, “mezhebin din olup olmadığı”, “Allah bizi fıkıh mezheplerine göre mi yargılayacak!”, “Kur’an’da mezhep var mı?”, “Hz. Peygamber’in mezhebi neydi?” gibi sorulara da kitapta anlaşılır ve yeterli düzeyde doyurucu cevaplar vermektedir Apaydın.

Konu bütünlüğü içinde Apaydın'ın altını çizdiği bir başka mesele de Kur'an'a dönüş, tarihselcilik, selefilik ve modernistlik gibi hareketlerin, "dışlanan mezhebin yerine ikame edilmeye çalışılan" fundamentalist yaklaşımlar olduğudur. Bunlar, mezhebi ortadan kaldırıp yeniden köklere giderek oradan yeni bir din inşa etme serüvenine atılan akımlardır. İslam düşüncesine ve Müslümanlığa "olumlu anlamda" bir şey katmadığı ifade edilen, "özleri itibarıyla fundamentalist olan" bu akımların yanında, bir de "mezhepler üstüçülük" şeklinde bir yaklaşıma da temas edilmektedir. Bazılarının "akademik yaklaşım" (!) da dediği bu çıkışa göre mezheplerin üstünden bakılıyor, hiçbirine mensup olunmuyor; ancak ümmetin problemleri çözülüyor (!). Telif/eklektik de denilen bu yaklaşım için Apaydın, bir şey üretemeyip sadece eskiden üretilmiş parçaları birleştirdiğinden "yamalı bohça" tabirini kullanmaktadır.

"Yöntem" ve "ekol sistematığı" noktalarına sıklıkla vurgu yapan Apaydın, içinde buldukları olumsuz durumdan geleneği sorumlu tutan zihniyetin dillendirdiği Kur'an'a göre hüküm verme söylemini, "yöntemsizliğin en yaygın tezahürü" olarak nitelendirmektedir. Kur'an'a dönerek yeniden içtihat etme çağrısı; yaşanan problemin aslını görmeyi engelleyen, dolayısıyla onu çözümsüzlüğe iten hususların başında gelmektedir. Bunlara paralel olarak boşlukta kalacak olan soru da "kitap ve sünnet geçmişte doğru anlaşılamadı ise, şimdi verilecek anlamın doğruluğunun kriteri ne olacaktır?". Daha da ötesinde böyle bir yaklaşım bizi, -Apaydın'ın ifadesiyle- "dinin doğru bir şekilde anlaşılmasının imkansızlığı" sonucuna götürecektir. Şu da bir gerçektir ki "çok sözü edildiği halde henüz Kur'an'a dönmenin anlamı, amacı ve yöntemi üzerinde bir ortak anlayış da oluşturulamamıştır".

Kitapta, Kur'an'a dönme ve kaynaklara dönüş söyleminin yanı sıra, bir de yaygın olarak kullanılan "İslam'a göre" ve Batılı araştırmacıların etkisiyle yaygınlık kazanan "İslam hukukuna göre" ifadelerinin de bulunduğu işaret edilmektedir. Apaydın'a göre, ilk dönem fakihlerinin hukukî ve siyasal alana ilişkin bir görüş ileri sürerken "İslam'a göre" tabiri yerine "bana göre, benim görüşüme göre" demeyi tercih etmeleri oldukça anlamlıdır. Çünkü herhangi bir meselenin "İslam'a göre" denilerek ortaya atılması, karşı çıkıldığı takdirde sanki "İslam'a karşı çıkılıyormuş" gibi bir riski de bünyesinde taşımaktadır.

Akademik incelemeler arasında "sıkıcı" türünden çalışmalar vardır. Bu kitap, hem akademik hem de hiç sıkıcı değil.

İyi okumalar.